DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh44212>

Makale Türü: Derleme makalesi
Geliş Tarihi: 13.05.2020
Kabul Tarihi: 20.06.2020
On-line Yayın: 25.06.2020

Article Type: Review Article
Submitted: 13.05.2020
Accepted: 20.06.2020
Published Online: 25.06.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gençoğlu, C. & Çiftçi, M. (2020). Covid-19 Salgınında Eğitim: Türkiye Üzerinden Bir Analiz. *Journal of History School*, 46, 1648-1673.

**COVID-19 SALGININDA EĞİTİM:
TÜRKİYE ÜZERİNDEN BİR ANALİZ¹**

Cem GENÇOĞLU² & Metin ÇİFTÇİ³

Öz

Bu çalışmanın amacı COVID-19 pandemisi sürecinde dünyada eğitim alanında yaşananlar ışığında Türkiye’de eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmaların belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda COVID-19 pandemisi sürecinde dünyada eğitimle ilgili karşılaşılan zorluklar, alınan önlemler ve üretilen çözümlerin süreç yönetiminin Türkiye ile gösterdiği benzerlik veya farklılıklar da açıklanmaya çalışılmıştır. Pandemiyle mücadelede ülkelerin hizmetlerinin sunulması açısından yaygın olarak başvurdukları önlemin, okulların geçici olarak kapatılması olduğu ve bunun küresel bir eğitim krizine yol açtığı, pratik bir çözüm yolu olarak ülkeler tarafından tercih edilen uzaktan eğitim yönteminin eğitime erişimde eşitliklilik kaygıları yarattığı saptanmıştır. Ülkelerin yaygın şekilde karşılaştıkları sorun alanlarının “uzaktan eğitime erişim, öğrenci başarılarının belirlenmesi, telafi eğitim planlamaları, psikososyal destek hizmetleri ve özel politika gerektiren (dezavantajlı) öğrenciler” üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığının (MEB) uzaktan eğitim sürecini alternatif kaynaklarla sürdürdüğü, öğrenci başarılarının belirlenmesinde ve telafi eğitimlerinin gerçekleştirilmesinde duruma özgü yasal düzenlemeleri hayata geçirdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan Pandeminin öğrenci, öğretmen ve ebeveynler üzerindeki psikolojik etkilerini en aza indirmek için gerçekleştirilen çalışmaların, veriye dayalı şekilde izlendiği ve süreçte tüm tarafların iyi olma halini destekleyecek psikososyal destek hizmetleri sunduğu, öğretmenleri çeşitli mesleki gelişim programlarıyla ve materyallerle desteklediği bulgular arasında yer almıştır. Genel olarak COVID-19

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: 50, 2. yazar: %50.

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, cemgencoglu@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2589-8673.

³ Millî Eğitim Uzmanı, Millî Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, metin.ciftci@meb.gov.tr, Orcid: 0000-0002-9486-3362.

pandemisinin, ortak karar alma süreçlerinin hayata geçirilmesi gerekli kılan bir süreç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Türkiye, Eğitim, Uzaktan Eğitim.

Education during Covid-19 Pandemic: A Analysis on Turkey

Abstract

The aim of this study is to determine the studies carried out by Turkey in the light of what has been experienced in the world during Covid-19 pandemic in the field of education. It is also aimed to compare and contrast the challenges related to education, measures taken and solutions developed between Turkey and the world during Covid-19 pandemic in terms of process management. During the fight against the pandemic it was noted that the measure countries commonly took for the delivery of education services was the temporary closure of schools, and this led to a global education crisis, and as a practical solution, the distance education method preferred by the countries raised questions of inequality in terms of access to education. It was observed that the problem areas countries commonly faced with focused on “access to distance education, assessing student achievements, planning remedial education, psychosocial support services and (disadvantaged) students requiring special policy”. It was observed that Ministry of National Education (MoNE) of the Republic of Turkey still goes on implementing the distance education process with alternative resources. It was concluded that in assessing student achievements and realising the remedial education programmes MoNE started implementing situation-specific legal regulations. On the other hand, it was found out that the studies carried out to minimize the psychological effects of pandemic on students, teachers and parents were monitored based on data and psychosocial support services to support well-being of all parties in the process were provided and teachers were supported with various professional development programmes and materials. In general, it was concluded that the COVID-19 pandemic has been a process that requires the implementation of joint decision-making processes.

Keywords: COVID-19, pandemic, Turkey, education, distance education.

GİRİŞ

2020 yılına dünya COVID-19 pandemisine karşı başta toplum sağlığı olmak üzere ekonomik, sosyolojik, psikolojik bir mücadele ile girmiştir. İlk kez Aralık ayı sonunda Çin, Hubei Eyaleti, Wuhan'da görülen COVID-19 kısa zamanda hızlı bir yayılım göstererek birkaç aylık sürede birçok ülkeyi, dahası kıtaları etkisi altına almıştır. Toplumların hayatını derinden etkileyen bu virüsün yol açtığı hastalık, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 itibarıyla pandemi olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020).

Ülkeler hızla yayılan bu virüse karşı sürü bağışıklığı, aşı denemeleri, tedaviye yönelik ilaç tartışmaları altında farklı yönetim yaklaşımları sergilemiş; sınırları içinde ilk vakanın görülmesi, vaka sayılarının artması, virüse bağlı ölümlerin görülmesi veya artması aşamalarında farklı düzeylerde önlemler almışlardır. Eğitim bu önlemlerin hem merkezinde yer alan hem de bu önlemlerden en çok etkilenen kurumların başında gelmiştir. Ülkelerin çoğu COVID-19'a karşı mücadele etmek, yayılımı engellemek amacıyla eğitim kurumlarını geçici olarak kapatmıştır. Eğitim kurumlarının geçici olarak kapanması dünyadaki öğrenci nüfusunun %90'ından fazlasını etkilemiştir. UNESCO verilerine göre, dünya genelinde 1,6 milyardan fazla öğrenci ve genç, COVID-19 pandemisi nedeniyle eğitim kurumlarının kapatılmasından etkilenmiştir (UNESCO, 2020a). Dünya genelinde 192 ülkenin eğitim öğretime ara vererek okul çağındaki çocukların COVID-19'dan korunması ve temasın en aza indirilerek pandemiyle mücadele edilmesi tercihinde bulunması, COVID-19 pandemisini aynı zamanda büyük bir eğitim krizine dönüştürmüştür (UNESCO, 2020a).

Eğitim kurumlarının kapatılması sadece öğrencileri, öğretmenleri ve aileleri etkilemekle kalmayıp aynı zamanda geniş kapsamlı ekonomik ve toplumsal sonuçlara da yol açmıştır (Setiawan, 2020). Eğitim kurumlarının kapanışlarına karşı öğretmenlerin öğrencilere ulaşarak eğitimin aksamasının önüne geçilmesi, uzaktan öğrenme ve açık eğitim uygulamaları teknolojik altyapısı hazır ülkeler için tercih edilen bir yöntem olmuştur. Buna karşın okulların kapalı olması sebebiyle öğrenci başarılarının belirlenmesi, öğretmenlerin desteklenmesi, öğrenci ve ebeveynlere psikososyal destek sağlanması, telafi eğitimi planlamaları, okul kapanışlarına istisnalar getirilmesi gibi konularda farklı uygulamalara başvurulmuştur. Türkiye'de 2020 Mart ayı başında eğitim ortamlarının dezenfekte edilmesi (MEB, 2020a), öğrenci ve velilerin bilgilendirilmesiyle başlayan önleyici çalışmalar; 10 Mart tarihinde ilk vakanın tespit edilmesinin ardından yüz yüze eğitime ara verilmesiyle artmıştır. Dijital eğitim altyapısını bu süreçte kullanan Türkiye, uzaktan öğrenme imkânlarını ulusal televizyon kanallarıyla da çeşitlendirerek öğrenci ve ebeveynlere öğrenme ortamları sunmuştur. Sürecin yol açabileceği korku, kaygı gibi duygulara karşı öğrenci, öğretmen ve ebeveynlere yönelik önleyici ve koruyucu psikososyal destek sağlamış; telafi eğitimleri, öğrenci başarılarının belirlenmesi konularında mevzuat değişiklikleri gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde dünyada eğitim alanında yaşananlar ışığında Türkiye'de eğitim alanında yaşananların, gerçekleştirilen çalışmaların belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda COVID-19 pandemisi sürecinde dünyada eğitimle ilgili karşılaşılan zorluklar, alınan

önlemler, üretilen çözümlerin süreç yönetimi bağlamında Türkiye ile gösterdiği benzerlik veya farklılıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle COVID-19 pandemisinde eğitime yönelik ulusal ve uluslararası yayın ve raporlar, resmî mevzuat ve resmî haber kaynakları analiz edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) birimlerince yapılan çalışmaların açıklandığı belgeler, MEB tarafından süreç içerisinde yayınlanan doküman, resmi yazı, haber ve yayınlar ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda okul kapanışları, uzaktan eğitim, öğrenci başarılarının belirlenmesi, öğretmenlerin desteklenmesi, psikososyal destek hizmetleri, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilere yönelik çalışmalar, telafi eğitimlerinin planlanması, eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin rolleri incelenmiştir.

COVID-19'A KARŞI DÜNYADA EĞİTİMİ SÜRDÜRME ÇABALARI

Grek ve Landri'nin (2020) tabiri ile 2020'li yıllar hayal edilemez bir gündemle başlamıştır. Çinli yetkililerin Dünya Sağlık Örgütünü “nedeni bilinmeyen pnömoni” vakaları hakkında bilgilendirdiği 31 Aralık 2019'dan yüz gün sonra, COVID-19 sosyal hayatı alt üst etmiş ve ölümcül yayılımını azaltmak için dünya çapında sınırlamalara yol açarak milyarlarca insanı evlerine hapsederken on binlerce insanın da hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Birkaç gün içinde, ülkeler okulları kapatmak durumunda kaldıkları için eğitim aniden olağanüstü bir gerçeğe yüz yüze gelmiştir: Dünyadaki milyarlarca çocuk ebeveynleriyle birlikte eve kapanmıştır (Grek ve Landri, 2020).

Birçok ülke COVID-19 pandemisiyle mücadele edebilmek için ülke genelinde veya bölgesel olarak okulları geçici kapatma tedbiri almıştır (UNESCO, 2020a). Araştırmalarda, influenza, SARS yayılım modelleme çalışma sonuçlarının çelişkili sonuçlar doğurduğu ve COVID-19 pandemisi kapsamında alınan okul kapama önlemlerinin salgınla baş etmede ne düzeyde etkisinin olduğunun henüz bilinmediği belirtilse de (Viner vd., 2020; Uscher-Pines vd., 2018) 192 ülkede bölgesel veya ülke genelinde okul kapama önlemleri alınmıştır.

Dünyadaki eğitim sistemleri, toplum sağlığı çabalarının bir parçası olarak COVID-19'un yayılmasını kontrol altına almak için okul kapanışlarının ardından benzeri görülmemiş bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Her seviyedeki 1,6 milyardan fazla öğrenci bu eğitim kesintisinden etkilenmiştir. Buna karşılık, dünya çapında müfredata dayalı çalışma ve öğrenmede sürekliliği sağlamak amacıyla uzaktan eğitimi hızlı bir şekilde sunmak için büyük çaba sarf etmişlerdir (UNESCO, 2020b).

Avustralya’da uzaktan öğrenme için Google Drive/Microsoft Teams gibi hazır platformlar kullanılırken Fransa’da öğretmenler öğrencileriyle düzenli temas sağlamak için mevcut ağlardan yararlanmış, öğrencilerine öğrenme materyalleri ve ödevler sunmuşlardır. Cned’in ücretsiz bir eğitim platformuna dayalı “evde sınıfım” uygulamasıyla canlı sanal sınıflar oluşturularak eğitim sürekliliği sağlanmış; öğrenci, sınıf arkadaşları ve öğretmenleri arasındaki sosyal iletişim korunmuştur (M. Reimers ve Schleicher, 2020). Almanya’da tüm okullar 19 Nisan’a kadar kapatılmış ve sınavlar ertelenmiştir. İlkokul öğretmenleri e-posta aracılığıyla ödevleri ve çalışma notlarını öğrencilere göndermişlerdir (Arık, 2020).

Salgının başlangıç noktası olan Çin’de öncelikle yerel düzeyde, 21 Şubat 2020 itibarıyla da ulusal düzeyde tüm okullar kapatılmıştır. “Disrupted classes, Undisrupted Learning” hareketi başlatılarak 270 milyondan fazla öğrenci için evlerinde esnek çevrimiçi öğrenme fırsatı sunulduğu belirtilmiştir. Hâlihazırda sahip olunan çevrim içi öğrenme platformunda (www.eduyun.cn) yer alan dijital kitaplar, okuma materyalleri, görsel-işitsel öğretim materyallerinden yararlanılmıştır (Çelikdemir, 2020). Ulusal televizyon kanalını bu süreçte kullanan ülkelerden biri Romanya’dır. Google, Microsoft gibi uygulama sağlayıcılarla yapılan ortaklıklar aracılığıyla öğrenci ve öğretmenlere çevrim içi imkânlar sağlayan Romanya, “Teleschool” programı için ulusal televizyon kanalı ile iş birliği yapmıştır (M. Reimers ve Schleicher, 2020).

2020 yılında 2313 okulda (resmî ve özel) 592.900 öğrencisi bulunan Gürcistan’da televizyon dersleri 1-12. sınıf kademelerinde yabancı diller ve spor hariç tüm zorunlu dersleri kapsamaktadır. Devlet okulları için uzaktan öğrenme imkânı sağlamak adına bir Microsoft Office 365 kullanıcı profili (55000 öğretmen ve 530100 öğrenci) ve sanal sınıflar oluşturulmuştur. Gönüllü teknoloji uzmanlarının, öğretmenlerin uzaktan eğitimi uygulamalarına yardımcı olduğu sanal danışmanlık alanları oluşturulmuştur. Öğretmenlerin ve öğrencilerin sistemi kullanmaları için ek çevrim içi talimatlar yayınlanmıştır (Basilaia ve Kvavadze, 2020).

Öğrenci ve öğretmenler için çevrim içi kaynaklarını bir araya getiren Çek Cumhuriyeti, kamu televizyonu ile web sayfasını, bu kaynaklara nasıl erişileceğiyle ilgili duyurularını yayınlamak için bir internet sitesi (<https://nadalku.msmt.cz/cs>) açmıştır (M. Reimers ve Schleicher, 2020). Finlandiya’da faklı olarak okullarda, istisnai koşullarda (ebeveyni çalışmak zorunda olan çocuklar gibi) eğitim hizmetleri devam etmiştir. Finlandiya Ulusal Eğitim Ajansı, okullara farklı türde esnek öğrenme planları hazırlamaları ve düzenlemeleri konusunda rehberlik etmektedir. Ayrıca öğretmenler arasında

paylaşım ve bireysel öğrenmeyi desteklemeye yönelik ayrı materyal listeleri de sunulmuştur (Çelikdemir, 2020).

Japonya okul kapanışlarının sona ermesinden sonra çocukların çalışmalarını desteklemek için telafi dersleri yapmak gibi tedbirler sağlayan yerel eğitim kurullarını mümkün olduğunca desteklemiştir. Ayrıca iyi uygulamaları paylaşmak için web sitesine ek olarak, her konuyu öğrenmek için çeşitli öneriler ve ipuçları, evde kullanılabilecek ücretsiz öğrenme materyalleri, videoları tanıtan bir öğrenme destek portalı kurmuştur. Öğretmenler için çeşitli çevrim içi programlar (<https://www.nits.go.jp/en/>) sunmuştur (Reimers ve Schleicher, 2020).

Portekiz’de okul kapanmalarına öğretmenleri öğrencilerle uzaktan sanal sınıflarda buluşturarak cevap verilmiştir. Ayrıca çevrim içi sınıfların hazırlanması, organizasyonel konular ve çok çeşitli ücretsiz açık içerik kaynakları sunma konusunda rehberlik sağlayan bir destek ağı geliştirilmiştir. Okula dönüş planları arasında acil bir mesele olarak görülen sosyo-ekonomik eşitsizliklere, düşük gelir gruplarına uzaktan temas sağlama sorunlarına odaklanılmıştır (M. Reimers ve Schleicher, 2020). Hollanda’da ilköğretim, ortaöğretim ve lise mesleki eğitiminde gerekli araçlara sahip olmayan ve bunun okul veya belediye aracılığıyla sağlanmadığı öğrencilerin gerekli çevrim içi öğrenme cihazlarına ulaşmaları için 2,5 milyon avroluk bir yatırım yapılmıştır (Çelikdemir, 2020).

Alınan önlemlerin, sunulan imkânların, çözümlerin kapsamının ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleriyle ilgisi bulunsa da ülkelerdeki endişe, sorun ve kısıtların benzer olduğu ve ülkelerin okul kapanışlarına karşı geliştirdiği çözümlerinin genel itibarıyla benzer olduğu görülmektedir. Çevrim içi yöntemler, ulusal kanallardan ders yayınları, sanal sınıf uygulamaları, e-kaynakların paylaşımı, dijital portalların kurulması, ebeveynlere rehberlik, öğretmenlere mesleki destek ve kullanım yönergelerinin hazırlanması yaygın yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Erişim eşitsizlikleri ülkeler için genel bir endişe kaynağıdır.

Ülkelerin pandemiye karşı aldığı tedbirlerin seviyesi eğitime yönelik politik müdahaleleri önemli ölçüde etkilemiş veya sınırlamıştır. Evde bakıcı ihtiyacı olan öğrenciler için okulu açık tutma, hane halkına doğrudan nakit desteğinde bulunma, bakıcı desteği sağlama gibi alternatif çözümler sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu kadar, salgında fiziksel temas mesafesi önlemlerine bağlı olarak çeşitlenmiştir.

COVID-19 pandemisinin eğitim sistemleri üzerindeki etkilerini en aza indirmek için uzaktan eğitim, hükümetlerin uyguladıkları pratik bir çözüm yöntemi olmuştur. Ancak okulların kapatılması nedeniyle eğitim sürecinde

birtakım endişeler, sorun alanları ortaya çıkmıştır. UNESCO (2020b) yayımladığı “COVID-19’a Karşı Eğitim Sistemlerinin Tepkisi” başlıklı raporda dünyayı, öğrencilerin eğitim teknolojilerinden mahrum olması, çocuk psikolojisi ve fizyolojisine yönelik endişeler, başarının belirlenmesi, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi konularında uyarılmıştır. Ülkeler genellikle web sayfası oluşturma, çeşitli yönergeler yayınlama, kullanım kılavuzları hazırlama yöntemleriyle öğretmenlerine rehberlik etmek için çaba göstermişlerdir. İnternet altyapısının kapasite sorunu ve bağlantı maliyetlerinin birçok ülke için kısıtlayıcı olduğu bir gerçektir. Diğer taraftan uzaktan öğrenme imkânlarının sunulmasına karşın sosyal izolasyon öğrenci psikolojisinin olumsuz etkilenmesine ve aktivite yetersizliğinden kaynaklı sağlık sorunlarına yol açacağı bir diğer güçlü bir öngörüdür. Ülkelerin %61’i okul kapanışlarının öğrenciler üzerindeki olumsuz psikolojik etkisinin ele alınması gereken önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir (UNESCO, 2020b). Okulların kapalı olması “ders başarılarının belirlenememesi, yılsonu başarı puanlarının saptanamaması, yerleştirmeye esas merkezî sınavların ertelenmesi, sınavların özel düzenlemelerle organize edilmesi, sınavların kapsamının daraltılması, sertifikasyon için alternatif yaklaşımların kullanılması” gibi sorun alanlarını doğurmuştur. Ülkelerin sınavların geleceği konusunda yaygın olarak üç ana alternatiften birini tercih ettikleri görülmektedir: sınavları iptal etme, sınavları erteleme, sınavların formatında uyarlamalar yapma (Demirci Celep, 2020). Yerleştirmeye esas merkezî sınavlar için geçerli olmasa da çevrim içi sınavlar yapılması, özgün yanıt gerektiren performans dayalı ödevler verilmesi, sınav yapılmayarak önceki değerlendirme puanlarının esas alınması başvurulan yöntemler olmuştur. Pandemi sürecinde eğitim alanında ortaya çıkan sorun alanları bu açıklamalarla da sınırlı değildir. Uluslararası raporlar (UNESCO, 2020b) aşağıdaki sorun alanlarına da değinmektedir:

- Pandemi risklerden dolayı okula dönüş senaryolarının belirsizliğini koruması,
- Ebeveynlerin iş durumu nedeniyle çocuklara bakamaması,
- Okumaz yazmaz ebeveynlerin çocuklarının öğrenmelerini destekleyememesi,
- Öğrenciler arası başarı farklılıklarının ve öğrenme açıklarının artması,
- Uzaktan eğitim platformlarını kullanmadaki beceri yetersizlikleri,
- Tüm öğretmenlerin uzaktan eğitim için gerekli becerilere sahip olmaması,
- Düşük gelir grupları için okulda sağlanan beslenme imkânlarından mahrum kalmak.

TÜRKİYE'DE COVID-19 VE EĞİTİM

Türkiye’de kayıtlı ilk COVID-19 vakası 10 Mart 2020 tarihinde görülmüştür (WHO, 2020). Pandeminin etkilerinden korunmak için ilk vakanın görülmesiyle Türkiye’de eğitim takvimi yeniden planlanmıştır. Türkiye’de kayıtlı ilk vaka görüldükten sonra virüsün etkilerinden korunmak amacıyla resmi ve özel okul ve kurumlarda öğrenci, öğretmen ve okul yöneticilerinin katılımıyla yapılması planlanan tüm toplantı, çalıştay, sempozyum, konferans, forum, ödül töreni, spor müsabakası, yarışma gibi sosyal etkinlikler tedbiren iptal edilmiştir (MEB, 2020b).

Eğitim öğretim yılı başında açıklanan takvime göre 23-27 Mart tarihlerinde uygulanması planlanan ara tatil, 16-20 Mart tarihlerinde uygulanmış; 23 Mart itibarıyla TV ve EBA platformu üzerinden uzaktan eğitimler başlamıştır. 13 Nisan’da 8. sınıf, lise hazırlık sınıfı ve 12. sınıf öğrencileri için EBA üzerinden başlatılan canlı sanal sınıf ders uygulaması, 23 Nisan itibarıyla 3-12. sınıf düzeyinde tüm sınıf seviyelerine yaygınlaştırılmıştır (MEB, 2020c). Bu süreçte yerleştirmeye esas merkezi sınav uygulama tarihleri de yeniden planlanmıştır.

İlk vakanın ardından Türkiye’de eğitim öğretim kurumlarının geçici olarak kapatılması, diğer ülkelerde olduğu gibi, öğrencilerin okuldaki fiziki sosyal ortamlarından mahrum kalmasına, yüz yüze eğitimlerinin sınırlandırılmasına yol açmıştır. 2011 yılında başlatılan Eğitimde FATİH Projesi’nin içerik bileşenini oluşturan EBA platformunun dijital imkânlarını, ulusal kanal TRT’nin birikimiyle birleştirerek öğrenci ve ebeveynlere uzaktan eğitimin çeşitli modellerini kolay ulaşılır şekilde sunmak için çeşitli çalışmalar başlatmıştır.

Türkiye’de uzaktan eğitim süreci iki temel yolla yürütülmüştür: (a) altyapısı daha önceden oluşturulmuş, bu süreçte de içeriklerin güncellendiği ve yeni içeriklerin eklendiği ulusal uzaktan eğitim platformu olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA), (b) sınıf seviyelerine göre ayarlanan program doğrultusunda video derslerin yayımlandığı TV kanalları (Çelikdemir, 2020).

EBA TV ders videolarının çekimi ve yayınlanması

Uzaktan eğitimde videolar, öğrenmede görsel ve işitsel destek sunması bakımından önem taşıyan ders materyalleridir (Seferoğlu, 2014). Özellikle son yıllarda internet hızındaki gelişim, video derslerin internet ortamında izlenebilme oranını artırmış ve bunlar öğrenme öğretme süreçlerinde etkin bir öğrenme materyali olarak kullanılır hale gelmiştir (Orhan ve Akkoyunlu, 1999). Öğretimi mekândan bağımsız hale getirmesi nedeniyle yüz yüze eğitime ara verildiği tarih itibarıyla Türkiye’de kullanılan uzaktan eğitim yöntemlerinden biri TV kanalı ve EBA Platformu aracılığıyla ders videolarının yayınlanması olmuştur. TRT ile

COVID-19 Salgınında Eğitim: Türkiye Üzerinden Bir Analiz

yapılan iş birliği ile eğitim kademeleri dikkate alınarak uzaktan eğitim ders videolarının yayınlanması için TRT EBA TV ilkokul, TRT EBA TV ortaokul ve TRT EBA TV lise olmak üzere üç farklı kanal kurularak uzaktan eğitim sürecinde kullanılmıştır. Uzaktan eğitimlerde ders videoları, destek programı videoları, etkinlik videoları, ders arası etkinlik videoları, özel günlere yönelik videolar gibi içeriklerine göre farklılaşan çekimler gerçekleştirilmiştir. Video dersler aynı zamanda ders saatlerine göre EBA platformunda yayınlanmıştır (TEGM, 2020).

Tablo 1

İlkokullarda Sınıf Düzeyi ve Derslere Göre Çekimi Yapılan Video Sayıları

Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Türkçe	49	37	37	25
Matematik	36	36	25	25
Hayat Bilgisi	35	35	23	23
Fen Bilimleri	-	-	23	23
İngilizce	-	12	12	12
Toplam	120	120	120	108

Tablo 1’de Türkiye’de yüz yüze eğitime ara verilen sürede uzaktan eğitimin gerçekleştirilmesi için TRT EBA TV İlkokul’da yayınlanmak üzere hazırlanan ders videolarının ders ve sınıf seviyelerine göre sayıları görülmektedir. Buna göre 1-3. sınıflarda her bir sınıf seviyesi için 120, 4. sınıf için ise 108 video çekimi gerçekleştirilmiş olup toplam çekimi yapılan ders videosu sayısı 468’dir (TEGM, 2020).

Tablo 2

Ortaokullarda Sınıf Düzeyi ve Derslere Göre Çekimi Yapılan Video Sayıları

Dersler	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	8. Sınıf	Sınav Özel Yayını
Türkçe	24	24	24	24	7
Matematik	25	24	37	24	7
Fen Bilimleri	23	23	23	23	7
Sosyal Bilgiler	11	11	11	-	-
İngilizce	25	25	13	25	7
T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	-	-	-	11	7
Toplam	108	107	108	107	35

Tablo 2’de Türkiye’de yüz yüze eğitime ara verilen sürede uzaktan eğitimin gerçekleştirilmesi için TRT EBA TV Ortaokul’da yayınlanmak üzere hazırlanan ders videolarının ders ve sınıf seviyelerine göre sayıları görülmektedir. Buna göre 5. ve 7. sınıf seviyeleri için 108’er video, 6. ve 8. sınıf seviyeleri için ise 107’şer video çekimi gerçekleştirilmiştir. Sınavla öğrenci alan liselere yerleşmek için merkezi sınava hazırlanan öğrencilere yönelik sınav özel videolarıyla birlikte çekimi yapılan toplam ders videosu sayısı 465’tir (TEGM, 2020).

Tablo 3

Lise düzeyinde hazırlanan ders videoların ders ve sınıf seviyelerine göre sayıları

Dersler	9. sınıf	10.sınıf	11. sınıf	12. sınıf	Sınav Özel Yayını
Türk Dili ve Edebiyatı	26	26	26	26	30
Tarih	13	13	13	13	14
Coğrafya	13	13	13	13	13
Felsefe	13	13	13	13	10
Matematik	26	26	26	39	46
Fizik	13	13	13	13	10
Kimya	13	13	13	13	10
Biyoloji	13	13	13	13	12
İngilizce	14	14	14	13	-
Toplam	144	144	144	156	145

Tablo 3’te Türkiye’de yüz yüze eğitime ara verilen sürede uzaktan eğitimin gerçekleştirilmesi için TRT EBA TV Lise’de yayınlanmak üzere hazırlanan ders videolarının ders ve sınıf seviyelerine göre sayıları görülmektedir. Buna göre 9-11. sınıf seviyelerinde her bir sınıf seviyesinde 144 video, 12. sınıf için ise 156 video hazır hale getirilmiştir. Üniversiteye geçiş için merkezi sınava hazırlanan öğrencilere yönelik sınav özel videolarıyla birlikte toplam hazır hale getirilen ders videosu sayısı 773’tür (OGM, 2020).

MEB okulların kapalı olduğu süreçte, örgün eğitimi destekleyici İlkokullarda Yetiştirme Programı (İYEP), Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP), geçici koruma altındaki Suriyeli (GKAS) öğrenciler için açılan uyum sınıfları gibi farklı hedefler doğrultusunda uygulamaya konulan programlara (Gençoğlu, 2019) yönelik ders destek videolarını da yayınlamıştır (PIKTES, 2020).

Eğitim bilişim ağı (EBA, www.eba.gov.tr)

EBA 2011 yılında başlatılan Eğitimde FATİH Projesi'nin içerik bileşenini oluşturmaktadır. EBA, Türkiye'de eğitimde dijital eğitim içeriklerinin yayınlandığı, son on yıldır öğrenci ve öğretmenlerce yaygın şekilde kullanılan resmi eğitim platformudur. EBA, yapay zekâ algoritmaları kullanarak öğrenciyi tanıyan, öğrenmeyi özelleştirerek kişiye özgü öğrenme nesneleri sunan bir yapıya sahiptir. Öğrenciye bireysel çevrim içi çalışma imkânı sunan bu platform aynı zamanda öğretmenlerin, öğrencilerine çeşitli dijital eğitim içerikleri gönderebildiği gibi, ödevler atayıp öğrencilerin durumlarını da izleyebildiği bir sistem altyapısını da içermektedir. Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ders videolarının da yayınlandığı platform, gerçekleştirilen sanal sınıf entegrasyonu ile öğrenci ve öğretmenlerin canlı dersler yapmasına da imkân sağlamıştır. Bu süreçte MEB tarafından ulusal servis sağlayıcılarla yapılan anlaşma sonucu öğrencilere 8 GB'a kadar ücretsiz internet de sağlanmıştır.

Şekil 1. Öğretmen Bazında Aylık EBA Kullanım Sayılarındaki Değişim

Şekil 1'de öğretmenlerin 2020 Mart ve Nisan aylarında EBA platformundaki aylık kullanım sayılarının 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına göre değişim grafiği verilmiştir. Buna göre Türkiye'de COVID-19 pandemisinin başladığı ve devam ettiği Mart ve Nisan aylarında, EBA platformundaki öğretmen bazında aylık kullanıcısı sayısı, 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına oranla 5,6 kat artmıştır (MEB, 2020k).

Şekil 2. Öğretmen Bazında EBA Aylık Giriş Sayılarındaki Değişim

Şekil 2’de öğretmenlerin 2020 Mart ve Nisan aylarında EBA platformuna şifre ile giriş yapma sayılarının 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına göre değişim grafiği verilmiştir. Buna göre Türkiye’de COVID-19 pandemisinin başladığı ve devam ettiği Mart ve Nisan aylarında, EBA platformundaki aylık öğretmen kullanıcı sayısı, 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına oranla 5,4 kat artarak 25,9 milyona ulaşmıştır (MEB, 2020k).

Şekil 3. Öğrenci Bazında EBA Aylık Kullanımdaki Değişim

Şekil 3’te öğrencilerin 2020 Mart ve Nisan aylarında EBA platformundaki aylık kullanım sayılarının 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına göre değişim grafiği verilmiştir. Buna göre Türkiye’de COVID-19 pandemisinin

başladığı ve devam ettiği Mart ve Nisan aylarında, EBA platformundaki en yüksek anlık öğretmen kullanıcısı sayısı, 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına oranla yaklaşık 4,6 kat artmıştır (MEB, 2020k).

Şekil 4. Öğretmen Bazında Aylık Giriş Sayılarındaki Değişim

Şekil 4’te öğrencilerin 2020 Mart ve Nisan aylarında EBA platformuna şifre ile giriş yapma sayılarının 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına göre değişimi verilmiştir. Buna göre Türkiye’de COVID-19 pandemisinin başladığı ve devam ettiği Mart ve Nisan aylarında, EBA platformundaki en yüksek anlık öğretmen kullanıcısı sayısı, 2017, 2018 ve 2019 yıllarının aynı aylarına oranla 13,6 kat artarak 121 milyonu aşmıştır (MEB, 2020k).

Diğer taraftan COVID-19 pandemi sürecinde EBA platformu tüm öğrenci, öğretmen ve velilerin kullanımına açılmıştır. MEB bu çalışmalar sayesinde, yaklaşık 10 gün içerisinde ülke genelinde uygulanacak uzaktan eğitim deneyimine görece hızlı hazırlanabilmiştir (Arık, 2020).

Öğrenci başarılarının değerlendirilmesi: Ders-sınıf geçme ve merkezi sınav

COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapatılması üniversiteye geçiş amacıyla yapılan sınavlar dâhil olmak üzere her türlü ölçme ve değerlendirme çalışmasının da pandemi sürecinde rutin işleyişi içinde gerçekleştirilmesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir (Demirci Celep, 2020). Türkiye için de durum aynıdır. Türkiye’de sınıf seviyeleri ve kademelere göre öğrenci başarılarının değerlendirilmesi farklılık göstermektedir. Okul öncesi, ilkökul, ortaokul ve liseler için mevzuat hükümleri öğrenci başarılarının değerlendirilmesinde yüz yüze eğitim sürecinde birtakım uygulama ve ölçütlerin

uygulanmasının gerektiğini ortaya koymaktadır (MEB, 2013; MEB, 2014). COVID-19 sürecinde MEB, öğrencileri uzaktan eğitim sürecinde verilen derslerden ölçme değerlendirme açısından sorumlu tutmamış; tüm öğrencilerin birinci dönem karne notlarıyla bir üst sınıfa geçmesini sağlayacak mevzuat değişiklikleri gerçekleştirmiştir (T.C. Resmî Gazete, 8 Mayıs 2020, Sayı: 31121).

Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumları merkezî sınavında da sınavın kapsamı, takvimi ve uygulanışına ilişkin birtakım değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Öğretim programlarında yer alan ikinci döneme ait konu ve kazanımlar merkezi sınavın kapsamından çıkarılmış, sınav soruları öğrencilerin önceki öğrenmelerini içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir (MEB, 2020f). Sınav kılavuzu sınav takviminde yapılan değişiklikler ve alınan tedbirler çerçevesinde güncellenerek yeniden yayınlanmıştır (MEB, 2020d). Bu yıla özgü bir uygulamayla öğrencilerin sınav binasına kolayca ulaşabilmeleri için sınava her öğrencinin kendi okulunda girmesi, başvuruların e-okul sisteminden MEB tarafından otomatik yapılarak tamamlanması, her sınıfta dezenfektan bulundurulması, her öğrenciye tıbbi maske verilmesi, sosyal mesafesinin korunması, okul binalarına giriş-çıkış gibi konulara ilişkin yönergeler yayınlanmıştır (MEB, 2020e).

Telafi eğitimi planlamaları

COVID-19 pandemisi ülke genelindeki tüm öğrencileri etkilediğinden telafi eğitim planlamasının da merkezi düzeyde yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla ilgili mevzuatta değişikliğe gidilerek “Yüz yüze eğitim yoluyla işlenemeyen derslerin gerektiğinde hafta sonları da dâhil olmak üzere okul derece ve türlerine göre okul yönetimleri, il/ilçe millî eğitim müdürlükleri veya Bakanlıkça planlanıp yürütülür.” hükmü getirilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 8 Mayıs 2020, Sayı: 31121). Bununla birlikte telafi eğitimlerinin farklı senaryolara (okulların açılması veya bir süre daha kapalı kalması) göre planlanabilmesi, planlanan telafi eğitimlerinde öğretmenlerin görevlendirilebilmesi için ilgili mevzuatta değişiklik yapılmış; mücbir nedenlerle eğitim ve öğretim faaliyetinin iki haftadan fazla süreyle yapılamaması halinde telafi programlarının yaz tatilinde de yapılabilmesinin önü açılmıştır.

Psikososyal destek hizmetleri

Bireylerin gelecek ve dünya ile ilgili özümsemiği yargı ve kabulleri sarsan yıkıcı yaşantılara yol açan COVID-19 pandemisini olağan dışı kılan, diğer yaşam olaylarında uyumu sağlayan baş etme yöntemlerinin kullanılamayacağı kadar şiddetli, kaotik ve travmatik oluşudur. Yaklaşık üç aylık süreçte dünyayı etkisi altına alan pandemi, kişilerin algı ve düşünce yapısına büyük zarar verebilecek

ve biyolojik veya psikolojik savunma mekanizmalarında yıkım oluşturabilecek bir etkiye sahiptir. Bu sebeple pandemi süresince ülkelerin öğrenci ve ebeveynlere, dahası topluma dönük psikososyal destek sağlaması; kaygı, korku gibi duyguların ve bu duygularının yaratacağı semptomların, stres tepkilerinin farkına varılarak baş etme stratejileri geliştirmelerine rehberlik etmek oldukça önemlidir. Zorlu yaşam olayları karşısında çocukların stres ve kaygı tepkileri göstermesi beklendik bir durumdur. Özellikle tüm dünyada yaşanan COVID-19 pandemisi sürecinde çocuk ve ergenler, medya, sosyal medya ya da farklı internet kaynakları üzerinden salgınla ilgili haber ve tartışmaları izlemekte, alınan önlemleri gözlemlemekte ve ev içindeki değişikliklere tanık olmaktadır. Bu durum çocuklarda stres, kaygı ve hatta panik ortaya çıkarabilmektedir. Salgının çocuklarda ortaya çıkarabileceği stres tepkilerini ebeveynlerin görmelerini sağlamak ve bu durumlarda ebeveynlere rehberlik etmek amacıyla okul öncesi ve ilkökul seviyesinde olan çocuklar için “Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığı Korumak: Çocuklar İçin Psikoeğitim Etkinlikleri” içerikleri hazırlanarak resmî çevrim içi ortamlarda yayınlanmıştır (MEB, 2020i).

COVID-19 pandemisi nedeniyle çocukların ve ergenlerin kendileri, aileleri, arkadaşları, sevdikleri ve yakınları için kaygı, panik ve korku yaşamasının olağan olduğu bu süreçte yayınlanan “Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığımızı Korumak: Aileler İçin Çocuklara Yardım Rehberi”nde çocukların zorlu durumlar karşısında stres, endişe, korku, şaşkınlık ve üzüntü hissedebileceğine işaret edilmiş; çocukların, yaşadıkları kaygı ve stresi farklı şekillerde yansıtabileceği anlatılmıştır (ORGM, 2020). Rehberde pandemi riskinin çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkilerini azaltmak için ebeveynlere öneri ve yönlendirmelerde bulunulmuştur. “Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığımızı Korumak: Yetişkinler İçin Bilgilendirme Rehber”inde ise pandemi nedeniyle velilere yönelik psikolojik sağlamlığı artırmaya yardımcı olabilecek bazı öneriler verilmiştir (MEB, 2020h).

Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF iş birliği ile 2001 yılında hazırlanan ve 2017 yılına kadar uygulanan “Psikososyal Destek Programları”nın yenilenmesi ve yaygınlaştırılması amacı ile 2017-2019 yılları arasında “Psikososyal Destek Programlarının Yenilenmesi Projesi” yürütülmüştür (MEB, 2019). Proje kapsamında hazırlanan Psikososyal Önleyici Destek Programı MEB’in resmi web adresinde yayınlanmıştır.

Eğitim kurumlarında sürdürülen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin pandemi sürecinde uygun şekil ve yöntemlerle sürdürülmesi, öğrenci ve ebeveynlere ulaşılması ayrıca öğrenci ve velilerin de okul rehberlik servislerinde görev yapan rehberlik öğretmenlerine ulaşabilmeleri sağlanmış; e-

rehberlik sistemi üzerinden yapılan çalışmalar izlenmiştir. 23 Mart-13 Nisan 2020 tarihleri e-rehberlik sistemi üzerinden yapılan raporlama sonucunda; toplam 3.449.363 öğrenciye, bireysel veriler kapsamında (önleyici hizmetler, destek hizmetleri, iyileştirici hizmetler) toplam 26.787 öğrenciye hizmet sunulmuştur. Bunun yanı sıra müşavirlik hizmetleri kapsamında grup olarak 1.260.993 veliye, bireysel olarak 7.388 veliye hizmet sunulmuştur. Ayrıca destek hizmetleri kapsamında grup olarak 44.434, bireysel olarak 867 öğretmene hizmet sunulmuştur (ORGM, 2020).

Özel politika gerektiren (dezavantajlı) gruplara yönelik çalışmalar

COVID-19 pandemi süresince dezavantajlı öğrencilerin okulların kapanmasının olumsuz sonuçlarından daha çok etkilendiği, okul terki oranının ciddi anlamda yükselebileceği belirtilmektedir. Ayrıca, okulların uzun süreli kapatılmasının aşılamaya, beslenme, zihinsel sağlık ve psikososyal destek gibi okul temelli hizmetlerin sekteye uğramasına, yüz yüze iletişimin olmaması ise stres ve kaygıya sebep olabileceği vurgulanmaktadır (Karip ve Çelikdemir, 2020).

Türkiye’de özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler, geçici koruma altındaki Suriyeli (GKAS) öğrenciler, ekonomik yönden desteklenen öğrenciler pandemi sürecinde çalışmaların önemli odak noktalarından biri olmuştur. Pandemi sürecinde burs vb. sosyal yardımlar aksatılmadan ödenmeye devam ettirilmiş; sadece temel eğitim düzeyindeki 98.145 burslu öğrenciye Nisan ayında 28.526.825,70 TL burs ödemesi yapılmıştır (TEGM, 2020). Ailelere ödenen şartlı eğitim yardımları (ŞEY) devam ettirilmiş; UNICEF Türkiye Temsilciliğiyle ödemenin GKAS öğrencileri de kapsayacak şekilde genişletilmesine yönelik iş birliği gerçekleştirilmiştir (UNICEF, 2020).

Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) kapsamında pandemi nedeniyle “uzaktan eğitim” modeline geçilmiş; GKAS öğrenciler için “Uyum için Türkçe” derslerinden video ders çekimleri gerçekleştirilmiştir (PIKTES, 2020). Eğitime erişimde sıkıntı yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli çocukların okullaştırılmaları yürütülen Hızlandırılmış Eğitim Programı kapsamında, bilgisayar, internet, televizyon gibi araç-gereçlerden yoksun öğrencilerin ev ortamında bireysel eğitim çalışmalarına destek olabilmek üzere UNICEF iş birliğiyle bir destek paketi geliştirilmiş ve öğrencilere ulaştırılmıştır (TEGM, 2020).

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin desteklenmesi

COVID-19 pandemi sürecinde pek çok öğretmen öğretimi gerçekleştirmek veya öğrencilerine destek olmak için belki de daha önce hiç kullanmadıkları uzaktan eğitim araçlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Öğretmenler bir yandan mesleki olarak alışık oldukları yüz yüze iletişim dışında farklı yöntem ve araçlarla öğrencilerinin öğrenmesini ve iyi olma halini desteklemek, diğer yandan salgının kendi yaşamlarında ortaya çıkardığı sosyal ve psikolojik güçlüklerle baş etmek durumunda kalmıştır (Çetinkaya Aydın, 2020).

MEB 2023 Eğitim Vizyonu'nda uzaktan eğitim, öğretmen ve okul yöneticilerinin mesleki gelişimlerinin yeniden yapılandırılması hedefi kapsamında da değerlendirilmektedir. Vizyonda, doğrudan uzaktan eğitime yönelik hedeflerin yanı sıra, “Öğrenme Süreçlerinde Dijital İçerik ve Beceri Destekli Dönüşüm” amacı da yer almaktadır. Bu amaç doğrultusunda, dijital içerikler kullanılarak kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerinin yaşanabildiği platformlar hazırlanması, öğretmenlerin istedikleri zaman faydalanabilecekleri içerik videoları geliştirilmesi ve çevrimiçi atölyeler düzenlenmesi benzeri hedefler yer almaktadır (Arik, 2020).

Türkiye’de okullardaki eğitime ara verildiği süreçte uzaktan eğitim programlarıyla öğretmenlerin mesleki ve bireysel gelişimlerinin desteklenmesi için ulusal ve uluslararası sertifikalı mesleki gelişim programları başlatılmıştır. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından akredite edilen eğitim programları ulusal, uluslararası kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin iş birliğinde hazırlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan uzaktan hizmet içi eğitim programlarına 107 bin öğretmen katılım sağlamıştır. Ayrıca öğretmen ve okul yöneticilerinin bireysel ve mesleki gelişimini her zaman ve her yerden desteklemek için sosyal medya hesaplarından paylaşımlar gerçekleştirilmiştir (MEB, 2020g).

Eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin rolleri

Eğitim Kurumları ve öğretmenler COVID-19 pandemi sürecinde eğitim ve öğretim rolünün yanı sıra inovatif ve üretici bir role evrilmişlerdir. Özellikle mesleki ve teknik liselerde, tüm okulların hijyen, temizlik ve dezenfeksiyon çalışmalarını sürdürmek için temizlik malzemesi üretimine odaklanmış ve yatırımlar yapılarak üretim kapasiteleri, üretim yapılan okul sayısı artırılmıştır. Pandemi sürecinde en çok ihtiyaç duyulan ürün olan tıbbi maske üretiminde aylık 10 milyon maske üretim kapasitesine ulaşılmıştır. Benzer şekilde, yüz siperliği, önlük ve tulum gibi ürünler üretilmeye başlanmıştır (Özer, 2020a, b, c). Bu kapsamda, temizlik ve dezenfeksiyon ürünlerinden maske üretimine, tek

kullanımlık önlük ve tulumdan yüz koruyucu sipere kadar çok çeşitli ürünlerin geniş bir üretim bandında seri üretimine geçilmiştir (MEB, 2020j).

Türkiye’de öğretmenler pandemi süresinde kilit roller üstlenmişlerdir. Öğrenci ve ebeveynlerle sürekli iletişim, öğrencilerin akademik gelişimlerinin yanı sıra sosyal duygusal durumlarının takip edilerek desteklenmesi, hazırbulunuşluk düzeylerine göre ev sorumlulukları vermeleri ve geri dönütler sunmaları, çevrim içi canlı derslerle öğrencilerin öğrenme açıklarının önüne geçmeleri bu rollerin en önemlileridir. Buna ek olarak uzaktan ders videosu çekimlerinde, tıbbi maske, siperlik, tulum gibi süreçte ihtiyacın arttığı malzemelerin üretiminde, yerel sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında sokağa çıkma kısıtlaması olan 65 yaş ve üstü bireylerin temel gıda ihtiyaçlarının tedarik ve tesliminde gönüllü olarak görev almaları bunlar arasında en dikkate değer olan rollerdir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

COVID-19 pandemisi sürecinde dünyada eğitim alanında yaşananlar ışığında Türkiye’de eğitim alanında yaşananların, gerçekleştirilen çalışmaların belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada, bu süreçte dünyada eğitimle ilgili karşılaşılan zorluklar, alınan önlemler, üretilen çözümlerin süreç yönetimi bağlamında Türkiye ile gösterdiği benzerlik veya farklılıklar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ulusal ve uluslararası yayın ve raporlarda alınan önlemler, üretilen çözümler belirlenmiş; Türkiye’de yapılan çalışmalar bu temalar açısından açıklanmıştır. Bu çerçevede “uzaktan eğitim, öğrenci başarılarının belirlenmesi, telafi eğitimi planlamaları, psikososyal destek hizmetleri, özel politika gerektiren gruplara yönelik çalışmalar, öğretmenlerin desteklenmesi, eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin rolleri” temaları altında Türkiye’de yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Her şart ve koşulda nitelikli insan kaynağı yetiştirmenin yolu kuşkusuz eğitimidir (Aydoğdu, 2009). Okul kapanışlarına karşı eğitimin sürdürülmesi için ülkelerin genel olarak başvurduğu çözüm yöntemi uzaktan eğitim olmuştur. Bazı ülkelerde resmi platformlar üzerinden çevrim içi ortamlar kullanılırken bazılarında TV kanalları üzerinden yayınlar yapılmıştır. Pandemi mücadelesinde sosyal izolasyonun sağlanmasının bir zorunluluk olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin eğitim hakkının sağlanması, öğrenme kayıp ve açıklarının önüne geçilmesi, eğitimin devam ettirilmesi açısından uzaktan eğitimin en makul ve pratik yöntem olduğu açıktır. Ancak teknolojik araç gereç imkânları yeterli olmayan öğrencilerin TV kanalları üzerinden yapılan uzaktan eğitimlere erişim

düzeylerinin izlenmesine yönelik pratik mekanizmaların bulunmaması önemli sorun ve kısıtlardır. Bu durum COVID-19 öncesinde, eğitim-teknoloji entegrasyonu sağlayan, uzaktan eğitim yöntemleri, e-ölçme, teknoloji kullanımı gibi alanlarda öğretmenlere yönelik güçlü destek sağlayan, e-içerik geliştirme ve eğitim portalları kurmak için yatırım yapan ülkeleri avantajlı konuma taşımıştır. Hazır kaynakları, e-içerik geliştirme-yönetme birikim ve deneyimleri bu ülkeleri bir adım öne çıkarmıştır.

Türkiye’de “uzaktan eğitim” ders videolarının yayınlanması için kademelere göre TRT EBA TV ilkokul, TRT EBA TV ortaokul ve TRT EBA TV lise olmak üzere üç farklı kanal kurularak uzaktan eğitim sürecinde kullanılmıştır. Uzaktan eğitimlerde ders videoları, destek programı videoları, etkinlik videoları, ders arası etkinlik videoları, özel günlere yönelik videolar gibi içeriklerine göre farklılaşan çekimler gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de 2011 yılında altyapısı hazırlanan, MEB’in resmi eğitim platformu EBA, sayesinde yaklaşık 10 gün içerisinde ülke genelinde uygulanacak uzaktan eğitim deneyimine görece hızlı hazırlanabilmiştir (Arık, 2020). Son on yıllık dijital eğitim içeriği üretim bandı tecrübesi (know-how), uzaktan eğitim imkânlarının, sürecin aciliyetine uygun şekilde hayata geçmesini tetikleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. Video dersler aynı zamanda ders saatlerine göre EBA platformunda yayınlanmıştır. Haftalık ders çizelgeleri esas alınarak K12 düzeyinde tüm sınıf seviyelerinde ve tüm derslerden hazırlanan tüm ders videolarına ek olarak merkezi sınavlara hazırlanan ortaokul ve lise son sınıf öğrencileri için sınava hazırlık özel yayınları gerçekleştirilmiştir.

Bulaşım riski, sosyal izolasyon ve fiziksel temas mesafesi gibi kısıt ve engeller nedeniyle ölçme değerlendirme açısından ülkelerin farklı baş etme stratejileri geliştirmesini gerektiren şu önemli sorun alanlarını doğurmuştur: “ders başarılarının belirlenememesi, yılsonu başarı puanlarının saptanamaması, yerleştirmeye esas merkezî sınavların ertelenmesi, sınavların özel düzenlemelerle organize edilmesi, sınavların kapsamının daraltılması, sertifikasyon için alternatif yaklaşımların kullanılması”. Ülkelerin önlemleri arasında yerleştirmeye esas merkezî sınavlar ve ders geçmeye dayalı summatif sınavlar için genellikle sınavların iptali, sınav takvimlerinin ve değerlendirme biçimlerinin değiştirilmesi yer almaktadır. Yerleştirmeye esas merkezî sınavlar için geçerli olmasa da çevrim içi sınavlar yapılması, özgün yanıt gerektiren performans dayalı ödevler verilmesi, sınav yapılmayarak önceki değerlendirme puanlarının esas alınması başvuru yöntemleri olmuştur. Pandemi sebebiyle oluşan koşulların özellikle uzaktan eğitim teknolojilerine erişimden kısmen veya tamamen mahrum kalan öğrencilerin olabileceği düşünüldüğünde, eğitim fırsatlarına erişimde eşitsizliğe sebep olmaması, ölçme değerlendirme sürecinin adil ve şeffaf bir şekilde

gerçekleştirilebilmesi açısından MEB tarafından merkezi sınavların kapsamının daraltılarak ilk dönemle sınırlandırılması da son derece önemli bir adımdır.

Pandemi süreci öğrencilerin uzun süre evde kalmaları, bu süreçten yalnızca akademik olarak değil, aynı zamanda sosyal-duygusal yönlerden de etkilenmelerine yol açmıştır. Ebeveynlerinin iş yaşamlarında (dönüşümlü çalışma, uzaktan çalışma vb.), ailelerin günlük yaşantılarında görülen değişikliklere ek olarak okul ve arkadaşlarından uzak kalmak, uzun süre kapalı ortamlarda vakit geçirmek gibi durumlar öğrencilerin psikolojisini etkilemiştir. Uzun süre eve kapanmanın bireylerdeki olumsuz psikolojik etkilerine karşı “psikososyal destek hizmetleri” pandemi sürecinde eğitimin önemli bir gündemi olmuştur. Yaklaşık üç ayda dünyayı etkisi altına alan pandemi süresince kaygı, korku gibi duyguların yaratacağı stres tepkilerine karşı bireylere destek sağlamak oldukça önemlidir. Türkiye’de uzaktan eğitim süreçleri devam ederken diğer taraftan öğretmen, öğrencilerin ve velilerin bu zorlu süreçte sürekli yanlarında olmak için psikososyal destek hizmetleri de devreye girmiştir. Pandemi riskinin çocuklar üzerindeki olumsuz psikolojik etkilerini azaltmak için ebeveynlere öneri ve yönlendirmelerde bulunulmuş; psikolojik sağlamlığı artırmaya yardımcı olabilecek bazı öneriler sunulmuştur.

Pandemi sürecinde kaynaştırma öğrencileri, hafif, orta ve ağır zihinsel engeli veya otizm spektrum bozukluğu bulunan öğrenciler için sosyal, duygusal ve akademik becerilerinin gelişimini desteklemek amacıyla çeşitli uygulamaları hayata geçirilmiştir. İlkokul ve ortaokul düzeyindeki kaynaştırma öğrencilerine yönelik Türkçe, matematik ve hayat bilgisi derslerinden ders anlatım videolarının yanı sıra etkinlik videoları çekilerek bu öğrencilerin istifadesine sunulmuştur. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların ailelerine yönelik alan uzmanı akademisyenlerin sunumuyla videolar çekilerek EBA ve resmî sosyal medya hesaplarından yayınlanmıştır. Çeşitli sivil toplum kuruluşları (otizm dernekleri, engelliler federasyonları vb.) ile iş birliği yapılarak öz bakım ve beceri videoları bu süreçte kullanılmaya başlanmıştır (ORGM, 2020).

Uzaktan eğitim uygulamalarının hayata geçirilmesiyle pek çok ülkede öğretmenler öğretimi gerçekleştirmek veya öğrencilerine destek olmak için belki de daha önce hiç kullanmadıkları uzaktan eğitim araçlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Öğretmenler bir yandan mesleki olarak alışık oldukları yüz yüze iletişim dışında farklı yöntem ve araçlarla öğrencilerinin öğrenmesini ve iyi olma halini desteklemek, diğer yandan salgının kendi yaşamlarında ortaya çıkardığı sosyal ve psikolojik güçlüklerle baş etmek durumunda kalmıştır (Çetinkaya Aydın, 2020). Bu zorluklar süreçte “öğretmenlerin desteklenmesi”ni özel bir gündem maddesi haline getirmiştir. Türkiye’de okullardaki eğitime ara verildiği

süreçte uzaktan eğitim programlarıyla öğretmenlerin mesleki ve bireysel gelişimlerinin desteklenmesi için ulusal ve uluslararası sertifikalı mesleki gelişim programları başlatılmıştır.

Pandemi döneminde “eğitim kurumlarının ve eğitimcilerin rolleri” özel olarak incelenmesi gereken bir konudur. Uluslararası raporlar dünyadaki kitlesel okul kapamaları esnasında, az sayıdaki hükümetin okul kapamalarına istisnalar getirdiğini göstermektedir. Hizmetine zorunlu ihtiyaç duyulan güvenlik veya sağlık görevlilerinin çocuklarına evde bakım sağlama kısıtları, düşük sosyo-ekonomik koşullarda uzaktan eğitime ulaşamaması durumlarında okullar istisnai olarak açık kalmıştır. Türkiye’de sağlık ve güvenlik çalışanlarına donanım ve malzeme desteği sağlayan, pandemi döneminde artan tıbbi malzeme ve cihaz ihtiyacına katkı sunan, tıbbi maske, siperlik, dezenfektan, tulum, solunum cihazı gibi ürünlerin üretimini gerçekleştiren eğitim kurumları, sosyal sorumluluk ve duyarlık, pratik çözümler üretme gibi yönleriyle pandemi döneminde dünyanın en iyi örnekleri arasında yer almıştır.

Birçok araştırma (Karip ve Çelikdemir, 2020; Arık, 2020; UNESCO, 2020b) özel politika gerektiren grupların pandemi sürecinden daha fazla etkilenebileceğini göstermektedir. Uluslararası raporlar, bu öğrencilerin ülkelerin ortak bir kaygı unsuru olduğunu desteklemektedir. Bu öğrencilerin eğitime erişimdeki eşitsizlikleri de eşit düzeyde değildir. Taşıma kapsamında olanlar, geçici koruma altındakiler, mevsimlik tarım işçisi çocukları, yatılı pansiyon öğrencileri, alt sosyo-ekonomik gelir düzeyi grubunda olanlar, özel eğitime ihtiyaç duyanlar farklı hedef gruplar olarak özel politikalar gerektirmektedir. Telafi tedbirlerinin, kalkınma politikalarının farklı ihtiyaçlar doğrultusunda tasarlanması ve özel politika gerektiren gruplar için farklılaştırılmış acil eylem planlarının devreye alınması önceliklendirilmesi gereken bir konudur. Türkiye’de MEB telafi eğitimlerinin merkezi düzeyde gerçekleştirilmesi ve çeşitli telafi senaryolarının uygulanmaya konulması için kanun ve yönetmeliklerde gerekli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Türkiye’de öğrenme açıklarının doğmasına karşı İlkokullarda Yetiştirme Programı (İYEP), Destekleme ve Yetiştirme Kursları (DYK), Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları (BEP), uyum sınıfları gibi telafiye yönelik müdahale modelleri bulunmaktadır (Gençoğlu, 2019). Küresel bir öğrenme krizine yol açan pandemi sonrasında öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyacına ve durumuna göre bu programların yaygınlaştırılması, genel telafi eğitimlerinin bu programlarla çeşitlendirilerek sunulması, tek bir telafi yöntemi yerine alternatif telafi modelleriyle her öğrencinin etkin bir telafi eğitimi almasını sağlayabilecek önemli bir adım olacaktır.

COVID-19 pandemisinin genel sonucu; okul kapanışları, eğitime erişimde eşitsizlikleri, öğrenci refahı (iyi olma hali) olmuştur. Birçok ülke için okul kapanışları sonucunda ortaya çıkan eğitime erişimdeki eşitsizlikler endişe kaynağıdır. Erişimdeki eşitsizliklerin (ör. uzaktan eğitime ulaşacak teknolojik imkânlardan mahrum kalmak, ebeveynlerinin okuma yazma bilmemesi nedeniyle evde yeterli desteği alamamak) nedenleri ve düzeyleri de farklıdır. Öyleyse eğitim sistemlerin sunacağı telafi süreçleri, eşitsizliklerden kaynaklı öğrenme açıklarını en aza indirecek alternatif çözümler üretmelidir. Aksi takdirde sistemlerin karşılaşacağı önemli sorunlardan biri de okul terkleri olabilir. Okulların kapanmasının olumsuz sonuçlarından daha çok etkilendiğine göre “özel politika gerektiren gruplar” yapılacak çalışmaların, uygulanacak politikaların odak noktalarından biri olmalıdır.

Eğitim kurumları, öğrenciler için yalnızca öğrenme ihtiyaçlarına cevap veren ortamlar değildir. Öğrencilerin; toplumu bir arada tutan ortak değerleri edindikleri, sosyal ilişkiler geliştirdikleri, belirli rutinler (sabah erken kalkma, okula hazırlanma vb.) içinde davranışlarını disipline ettikleri, etik bakış açısı kazandıkları, millî ve evrensel değerlere ulaştıkları yaşantılar sunar. Dahası öğrenciler için aşılama, barınma ve beslenme gibi birtakım temel hizmetleri de sağlar. Hayata ve mesleğe zemin hazırlar. Ebeveynler açısından türlü roller üstlenir. Küresel COVID-19 pandemisi, eğitim kurumlarının tüm bu imkânlarından mahrumiyete yol açarak küresel bir eğitim krizine dönüşmüştür ve bu kriz, çözümleri sadece eğitim bilimcilerle çözülemeyecek kadar karmaşıktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde COVID-19 pandemisinin, öğretim programlarının tasarımı, eğitim kurumlarının mimarisine, öğretmen eğitiminden eğitim materyallerine, sağlık ve bilişim hizmetlerine pek çok farklı alanın ortak karar alma süreçlerini hayata geçirmesini gerekli kılan bir süreç olduğu ortadadır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arık, B. M. (2020). *Türkiye’de Koronavirüsün Eğitime Etkileri – II | Uzaktan Eğitim Nasıl Olacak ve bu Süreçte Neler Dikkate Alınmalı?* (ERG) 0<https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-ii-uzaktan-egitim-nasil-olacak-ve-bu-surecte-neler-dikkate-alinmali/>, Erişim tarihi: 11.05.2020
- Aydoğdu, H. (2009). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Eğitimdeki Gelişmeler. *Millî Eğitim Dergisi*, 182,377-383.

- Basilaia, G. & Kvavadze, D. (2020). Transition to online education in schools during a SARS-CoV-2 Coronavirus (COVID-19) pandemic in georgia. *Pedagogical Research*, 5(4), 1-9. doi:<https://doi.org/10.29333/pr/7937>
- Çelikdemir, K. (2020). *COVID-19 Salgınında Öğrenmenin Sürdürülmesi*. (TEDMEM) <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgininda-ogrenme-nin-surdurulmesi#note-3280-1>, Erişim tarihi: 10.05.2020
- Çetinkaya Aydın, G. (2020). *COVID-19 Salgını Sürecinde Öğretmenler*. (TEDMEM). <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salginini-surecinde-ogretmenler>, Erişim tarihi: 11.5.2020
- Demirci Celep, N. (2020). *COVID-19 Salgını ve Sınavlar*. (TEDMEM). <https://tedmem.org/kategori/covid-19>, Erişim tarihi: 11.5.2020
- Gençoğlu, C. (2019). Millî bir destekleme ve yetiştirme sistemi modeli: ilkokullarda yetiştirme programı (İYEP). *Millî Eğitim*, 48(Özel Sayı 1), 853-883.
- Grek, S. & Landri, P. (2020). *Open Call For Papers - Education in Europe and the COVID-19*. https://eera-ecer.de/fileadmin/user_upload/Documents/EERJ/EERJ_edu-pandemic_call_final-1.pdf, Erişim tarihi: 30.04.2020
- Karip, E. & Çelikdemir, K. (2020). *Okulları Yeniden Açmak: Ne Zaman, Kim İçin ve Nasıl?* TEDMEM. <https://tedmem.org/download/okullari-yeniden-acmak-ne-zaman-kim-icin-nasil?wpdmdl=3342&verefresh=5eb86e65e436a1589145189>, Erişim tarihi: 11.5.2020
- M. Reimers, F. & Schleicher, A. (2020). *A Framework to Guide an Education Response to the COVID-19 Pandemic of 2020*. OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohsvetitle=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020, Erişim tarihi: 03.5.2020
- MEB. (2013). *Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18812&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 08.5.2020
- MEB. (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 07.5.2020
- MEB. (2019). *Psikososyal Destek Programı Uygulamalarına İlişkin Açıklamalar*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_10/0110361

0_sikososyal_EgYiticileri_IYcYin_AcYYklamalar_28.9.19_guncel.pdf,
Erişim tarihi: 05.5.2020

- MEB. (2020a). *Koronavirüse Karşı Tüm Okullarda "Eş Zamanlı Hijyen" Uygulaması*. meb.gov.tr: <https://www.meb.gov.tr/koronaviruse-karsi-tum-okullarda-es-zamanli-hijyen-uygulamasi/haber/20455/tr>, Erişim tarihi: 03.5.2020
- MEB. (2020b). *Sosyal Etkinlik Müraacatlarının Değerlendirilmesi*. meb.gov.tr: http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/13133636_Sosyal_Etkinliklerin_Red_YazYsY.pdf, Erişim tarihi: 03.5.2020
- MEB. (2020c). *EBA ve Canlı Sınıf Kullanım Saatlerinde Artış*. <https://yegitek.meb.gov.tr/www/eba-ve-canli-sinif-kullanim-saatlerinde-artis/icerik/3041>, Erişim tarihi: 10.5.2020
- MEB. (2020d). *Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav Başvuru ve Uygulama Kılavuzu*. <http://www.meb.gov.tr/sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinav-lgs-nasil-yapilacak/haber/20844/tr>, Erişim tarihi: 07.5.2020
- MEB. (2020e). *Sınavla Öğrenci Alacak Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav (LGS) Nasıl Yapılacak?* <http://www.meb.gov.tr/sinavla-ogrenci-alacak-ortaogretim-kurumlarina-iliskin-merkez-sinav-lgs-nasil-yapilacak/haber/20844/tr>, Erişim tarihi: 04.5.2020
- MEB. (2020f). *LGS Kapsamındaki Merkezi Sınav Sadece Birinci Dönem Müfredatından Yapılacak*. <http://www.meb.gov.tr/lgs-kapsamindaki-merkezi-sinav-sadece-birinci-donem-mufredatindan-yapilacak/haber/20591/tr>, Erişim tarihi: 08.5.2020
- MEB. (2020g). *Türkiye'deki Uzaktan Eğitim Avrupa'ya Anlatıldı*. <http://oygm.meb.gov.tr/www/turkiyedeki-uzaktan-egitim-avrupaya-anlatildi/icerik/801>, Erişim tarihi: 08.5.2020
- MEB. (2020h). *Koronavirüs Travmasına Karşı Psikososyal Destek Rehberleri*. <http://www.meb.gov.tr/koronavirus-travmasina-karsi-psikososyal-destek-rehberleri/haber/20605/tr>, Erişim tarihi: 08.5.2020
- MEB. (2020i). *Salgın Hastalık Dönemlerinde Psikolojik Sağlamlığımızı Korumak*. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/30112459_ailecocuk.pdf, Erişim tarihi: 08.5.2020

- MEB. (2020j). *Cerrahi Maske Üreten Meslek Lisesi Sayısı 50'ye Çıkarıldı, Ayda 2 Milyon Maske Üretilcek*. <http://www.meb.gov.tr/cerrahi-maske-ureten-meslek-lisesi-sayisi-50ye-cikarildi-ayda-2-milyon-maske-uretilecek/haber/20574/tr>, Erişim tarihi:08.5.2020
- MEB. (2020k). *EBA Ders Aylık Kullanıcı Bilgileri Raporu*. rapor.eba.gov.tr, Erişim tarihi: 08.8.2020
- Resmi Gazete, 8 Mayıs 2020, Sayı: 31121, 4-5.
- OGM. (2020). *COVID-19 Pandemisi Sürecinde Çekilen Ders Videoları*.
- ORM. (2020). *COVID-19 Sürecinde Yapılan Çalışmalar Raporu*.
- Orhan, F. & Akkoyunlu, B. (1999). Uzaktan eğitim yaklaşımında temel eğitim ilk kademe öğretmenlerinin video destekli hizmetiçi eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 134 – 141.
- Özer, M. (2020a). Vocational education and training as “a friend in need” during coronavirus pandemic in Turkey. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 9(2), 1-7.
- Özer, M. (2020b). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3),1124-1129. <https://doi:10.24106/kefdergi.722280>
- Özer, M. (2020c). The contribution of the strengthened capacity of vocational education and training system in Turkey to the fight against Covid-19. *Yükseköğretim Dergisi*, <https://doi:10.2399/yod.20.726951>
- PIKTES. (2020). *Öğrencilerimiz, Uzaktan Eğitimle Öğrenmeye Devam Ediyor*. <https://piktes.gov.tr/Haberler/Details/271>, Erişim tarihi:10.5.2020
- Seferoğlu, S. (2014). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Pegem Akademi Yayınları.
- Setiawan, A. R. (2020). *Scientific Literacy Worksheets for Distance Learning in the Topic of Coronavirus 2019 (COVID-19)*. <https://doi.org/10.31004/edukatif.v2i1.xx>
- TEGM. (2020). *Koronavirüs (COVID-19) Salgını Sürecinde Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne Yapılan Çalışmalar Raporu*.

- UNESCO. (2020a). *COVID-19 Educational Disruption and Response*. [https://www.who.int/: https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/](https://www.who.int/:https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/), Erişim tarihi: 28.4.2020
- UNESCO. (2020b). *National Education Responses to COVID-19 Summary Report of UNESCO's Online Survey*. Summer Report, UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373322>, Erişim tarihi: 29.04.2020
- UNICEF. (2020). *UNICEF ve Avrupa Birliği, Şartlı Eğitim Yardımı (Ş.E.Y.) Programının Suriyeli ve Diğer Mülteci Çocukları Kapsayacak Şekilde Yaygınlaştırılmasını Duyuruyor*. <https://www.unicef.org/turkey/basin-bultenleri/unicef-ve-avrupa-birligi-sartli-egitim-yardimi-sey-programinin-suriyeli-ve-diger>, Erişim tarihi: 10.5.2020
- Uscher-Pines L. vd. (2018). School practices to promote social distancing in K-12 schools: review of influenza pandemic policies and practices. *BMC Public Health*. 2018;18(1):406. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5302-3>, Erişim tarihi: 27.03.2018
- WHO. (2020). *WHO timeline - COVID-19*. <https://www.who.int/news-room/detail/27-04-2020-who-timeline---covid-19>, Erişim tarihi: 27.04.2020